

„Добро нещо е мъдростта“ – няколко метафори за ценности художественото изображение на старозаветната премъдрост

Нина Топалска

Abstract: *“Wisdom is good” – some metaphors for great value in the artistic depiction of wisdom in the Old Testament wisdom books. Some metaphors in the Old Testament wisdom books are used for expressing the great value of wisdom through selection and combination of certain images – of the way, the tree, the water, and the world treasures. These images form a symbolic and metaphoric unit in the wisdom corpus as a whole and play a fundamental role in the textual structure and thematic progression in the books of Proverbs, Job, and Ecclesiastes.*

Key words: *Metaphors for Great Value, Old Testament Wisdom Images.*

В текстовете на старозаветните премъдростни книги мъдростта е изобразена предимно фигуративно, чрез употребата на богатата гама от метафори, основани върху съчетанието и повторението на определени образи, които в своята съвкупност изграждат една доста богата представа за нейната същност и значение. Някои от тези образи – на пътя, дървото, плода, водата, паяжината/мрежата и еталоните за скъпоценност (злато, сребро и скъпоценни камъни) – формират едносакрално обусловено символно-метафорично единство, което далеч не се открива само в книгите *Притчи*, *Иов* и *Еклизиаст*, но изпълнява в тях по-особени функции, свързани със самото структуриране на текста и разгръщането на тематичната прогресия. Достатъчно е да бъдат посочени само няколко примера:

(1) Добро нещо е мъдростта, както и наследството (...), защото под нейна сянка е също, както под сянката на сребро; но предимството на знанието е това, че мъдростта дава живот на притежателя си (Еклизиаст 7:11-12);

(2) ... задето не приеха моя съвет и презряха всичките ми изобличения, затова те ще ядат от плодовете на своите пътища и ще се насищат от своите замисли.“ (Притчи 1:30-31);

(3) ... у мене са богатство и слава, непогибно съкровище и правда; плодовете ми са по-добри от злато, и от най-чисто злато, и ползата от мене е повече, нежели от отбор сребро. (Притчи 8:18-19);

(4) (Синко!) Ако си мъдър, мъдър си за себе си (и за ближните си); и ако си буен, сам ще си изтеглиш. (Който се крепи на лъжа, той пасе ветрове, припка подир хвъркащи птици: защото той е оставил пътя към своето лозе и се лута по пътечките на нивата си; преминава през безводна пустиня и земя, обречена да жадува, с ръце събира безплодие) – Притчи 9:12.[1]

В първия пример (1) мъдростта е сравнена с наследство, с ценно притежание, а двата образа са обединени чрез трети – този на сянката. В библейски времена благородният метал сребро се е използвал за изработването на украшения, съдове, идоли, но най-вече на монети. В Стария завет притежаването на злато, сребро и добитък е знак за благосъстояние (*Битие* 13:2; 24:35).[4] Логично е среброту в разглеждания стих да служи като синекдоха на наследството, а неговата сянка да символизира сигурността, която то носи.

На пръв поглед не съществува семантичен паралел между „сянката на наследството“ и „сянката на мъдростта“ и за съвременния български читател механизмът на метафоризацията вероятно е твърде неясен. В библейския еврейски език думата *сянка* се използва с различни значения:

- в пряк смисъл – неосветено от слънчева светлина пространство или очертание на предмет върху повърхност;

- в пряк и в преносен смисъл – закрила. Клоните на дървото пазят от слънцето, скалата – от буря, а праведните могат да се скрият под сянката на Божите крила;

- като символ на преходността на човешкия живот – дните на човека са сянка.

И мъдростта, и наследството носят усещане за сигурност, но разликата между тях е в това, че мъдростта дава, а според Ф. Делич – пази живота, и то не чрез сухи наставления (твърде нехарактерни за уравновесения философски тон на *Еклисиаст*), а чрез конкретен и разумен съвет като този: мъдрият да не се самонаранява с гняв и прибързаност, а да живее спокойно в сигурността, която неговата праведност му дарява. Не такава е привидната сигурност на среброто, което колкото повече обогатява човека, толкова повече ограбва неговото спокойствие. [3]

Метафората във втория пример (2) е също толкова изненадващо съчетание между два образа – на пътя и на плодовете – което придобива по-ясен смисъл в контекста на интерпретацията на библейската метафора **път** като живот и постъпване и имплицитно заложените в нея идеи за избор, динамика и неизбежност на последствията от избора. Стиховете са пример за сюжетната миниатюра в кратка форма, натоварена с допълнителна експресия чрез употребата на паралелни семантични структури.

Стриктно погледнато, неприемането на съвета не означава нещо съществено различно от презирането на избличението, но вторият израз предава една нарастваща интензивност на действието. В подкрепа на това тълкуване се явяват два предходни стиха, в които също се открива паралелизъм – 25-ти и 26-ти: „... и вие отхвърлихте всички мои съвети, и избличенията ми не приехте. Затова и аз ще се насмея на вашата гибел; ще се порадвам, кога ви ужас нападне“. В общото семантично поле **отхвърляне** се изгражда цял стилистично-синонимен ред от изрази с различителен маркер *степен на интензивност*: **не приеха** → **отхвърлиха** → **презряха**, в който попада и закана на Мъдростта: **„ще се насмея“**, **„ще се порадвам“**, тъй като насмешката в старозаветните текстове се употребява метафорично и като знак за презрение.

Последствията от съзнателния избор да се приеме или отхвърли мъдростта са концептуализирани в премадростните книги чрез изразни средства, характерни за семантичното поле *храна/хранене*. Консумирането на храна в Стария завет често се използва метафорично. Храната може да бъде чиста или нечиста. Самият човек може да стане храна (жертва) на природно бедствие или болест, които го поглъщат. Някои морални недъзи, грехът и грешниците, както и враговете на Израил са описани като напаст, която поглъща праведния. Добрата храна е символ на добър живот, а лошата или ненавистна храна може да причини на човека скръб. Да ядеш чужд хляб или имот, придобит от друго, е символ на победа, а загубата намира реално изражение в това друг да яде постигнатото от теб. Храната освен това е резултат от труда. В текстовете на мъдростта плодовете, с които се хранят праведните и неправедните, са резултатите от техните действия, а пътят изначално се разбира като живеене, постъпване.

Плодът на мъдростта е сладък и приятен: „Яж, синко, мед, защото е приятен, и вощен мед, който е сладък за гърлото ти: такава е за душата ти и познанието на мъдростта“ (*Притчи* 24:13-14). Такива са и думите, които излизат от устата на праведния: „Приятна реч е вощен мед: за душата сладка и за костите лековита“ (*Притчи* 16:24). Сладостта, от друга страна, крие голяма опасност, срещу която неведнъж предупреждават старозаветните автори. Колкото и да са приятни думите, в устата на грешния те променят своето предназначение и могат да причинят дори смърт. „Думите на шепотника са като сладкиши, и те влизат вътре в утробата“ – се казва в *Притчи* 18:9. Тук утробата символизира най-съкровеното кътче от човека, неговата душа. Още по-пагубни за душата са думите на Чуждата жена: „защото мед

тече от устата на чужда жена, и нейната реч е по-гладка от дървено масло; но сетнините от нея са горчиви като пелин, остри като двуостър меч“ (*Притчи* 5:3-4). Ф. Делич отбелязва, че в стиха се има предвид най-чистият и сладък мед – този, който капе от пчелната пита, преди да бъде нарушена целостта на нейните килийки [3].

В третия от цитираните по-горе примери (3) мъдростта е обрисувана като по-превъзходна дори от еталоните за материална ценност – златото и среброто: „у мене са богатство и слава, непогибно съкровище и правда; плодовете ми са по-добри от злато, и от най-чисто злато, и ползата от мене е повече, нежели от отбор сребро“ (*Притчи* 8:18-19).

Високо цененият метал **злато** е споменат в Библията над 300 пъти – много повече от който и да е друг, макар че не е добиван на територията на Палестина, а се е набавял от други места. Най-често в библейския еврейски думата *злато* се употребява в следните словосъчетания: „чисто злато“, „пречистено злато“ (в синодалния превод – „ляно“), „най-чисто злато“. Не е неоснователно да се търси паралел между силата на сладките плодове, които могат да нахранят, но и да убият душата, и тази на златото, което е важен елемент от почитта и преклонението пред Яхве (от злато са изработени най-ценните предмети от еврейската Скиния), но може да се използва за направата на идоли и да внушава лъжливо чувство за сигурност. Затова толкова настоятелно мъдростта се изтъква като по-висш дар, „непогибно съкровище“. [2]

Образът на златото не губи силната си положителна конотация, но истинската му ценност се осъзнава единствено в перспективата на приемането му като дар от Бога и правилното му използване. В примерите от книгата *Притчи* стойността на златото и другите материални съкровища не се отрича, но се отвежда на втори план в сравнение с мъдростта най-вече поради тяхната преходност и мимолетност. Едно от най-сериозните предизвикателства за съвременния читател на *Притчи* е разгадаването на метафорични образи като тези: „Уместно казана дума е като златни ябълки в сребърни кошнички. Мъдър изобличител за внимателно ухо е като златна обещана и украшение от чисто злато“ (25:11:12).

Основата на метафоризацията трябва да се търси на няколко нива.

Българският синодален превод използва хипонима „кошнички“ за означаване на думата, която повечето преводи превеждат като „съдове“. В оригинала е използван израз, който означава по-скоро „експонат“, „образ, форма“ на сребро, дори „сребърно обкръжение“ – идеалната среда, в която са поставени златните ябълки. Образното съчетаване на двата благородни метала подсказва изключителна ценност, а фигуративното им съвместяване в пространството поражда представата за среда, в която тази ценност се проявява като такава.

Думата, казана на място, е по-скоро тази, която е използвана навреме. Правилното време е съществена част от старозаветния концепт „мъдрост“ и основна тема в книгата *Еклисиаст*, където на времето е посветена отделна поема. Някои тълкуватели възприемат времето (обстоятелствата) като колело (при това в мн. ч.), което редува събитията, и интерпретират образа на уместно казаната дума в сребърен съд, като го сравняват със съда, изработван от грънчаря на неговото колело. Така основата на метафоризацията се търси в съчетаването на колелото с думата. Думата „се движи на своите колела“ и както грънчарят бързо и изкусно изработва съдовете, така се „маистори“ и уместната дума.

Делич приема, че златните ябълки са по-скоро истински плодове, отколкото предмети от злато, но на базата на сравнително-етимологичен анализ допуска вместо ябълки авторът да има предвид портокали, чиито цвят и сок са „златни“. Базата на метафоризацията може да се търси в съчетаването на общата картина на вкусния и питателен плод, поднесен в красив сребърен поднос, с представата за уместността и ползотворността от казаната навреме и намясто дума. Смисълът на

метафората се разширява с приписването на още едно значение – уместната дума е скъпоценен дар, който впечатлява и обогатява. [3]

Дванадесетият стих прибавя към метафорите за ценност допълнителен образ – златната обеца: „Мъдър изобличител за внимателно ухо е като златна обеца и украшение от чисто злато“. Думата, преведена като „обеца“, назовава златна халка, която древните носели на носа или ушите си като символ на лукс. Още в първата глава на книгата *Притчи*, в своя първоначален апел авторът заявява: „Слушай, синко, поуката на баща си и не отхвърляй завета на майка си, защото това е красив венец за главата ти и украшение за шията ти“ (1:8-9). Архаичната лексема „красен“ в синодалния превод вероятно следва руската „прекрасен“, но смисълът е по-скоро „скъпоценен“, „благодатен“. От една страна, мъдрият и внимателен слушател се откроява с благодатните и ценни „украшения“ на мъдростта, а от друга, сам той, със своите мъдри думи става „украшение“ за всяко внимателно ухо.

Последният от посочените примери (4) се характеризира с най-висока степен на емоционалност и експресивност: „(Синко!) Ако си мъдър, мъдър си за себе си (и за ближните си); и ако си буен, сам ще си изтеглиш. (Който се крепи на лъжа, той пасе ветрове, припка подир хвъркащи птици: защото той е оставил пътя към своето лозе и се лута по пътеките на нивата си; преминава през безводна пустиня и земя, обречена да жадува, с ръце събира безплодие)“ – *Притчи* 9:12.

Текстът в скоби е допълнително добавен в синодалния превод от *Септуагинта* и е трудно да се определи дали спомага за разкриването на и без това не съвсем ясният смисъл на основното изречение, или цели предаването на идеята по друг начин. Каквато и да е причината за тази добавка, авторовият замисъл е виртуозен. В контекста на казаното в началото на стиха най-логично е да се приеме, че крепящият се на лъжа е същият, който преди това е определен като буен. От друга страна, на много места от книгата отделните притчи не са свързани семантично, а са просто формално подредени една след друга. Думата „буен“ доста се отдалечава от оригиналното значение, което е по-удачно да се предаде като презрение, осмиване (както във втория пример). Който презира мъдростта и не уповава на нея, става самодоволен и започна да се крепи на увереност, която е лъжовна. Динамиката на този процес е отразена с помощта на няколко отделни метафори, които на базата на оригинално и неочаквано съчетание извайват цялостния образ на samozаблудилия се човек.

Макар и не заявен директно, в метафоричното описание е заложен добре познатият контраст между мъдрият и неразумният. Изразът „той пасе ветрове“ извиква представата за пастир, от когото се очаква да води своите овце в добре позната посока, да е съсредоточен в грижата си за тяхната безопасност, сам той да не се отклонява и да не позволява някоя от тях да се отклони. Такава е старозаветната представа за ролята на мъдрият – той насочва своите слушатели, възпитава ги и ги наставлява да останат в правия път. Мъдрецът Еклисиаст я изразява метафорично-метонимично в следния стих: „Думите на мъдреците са като остени, и като забити гвоздеи са техните изречения, дадени от единия Пастир“ (12:11).

Не такъв е онзи, който се крепи на лъжа, който е впрегнал силите си в неизпълнимата задача да насочва вятъра, чиято сила и посока не са под негов контрол, или да догонва птиците, летящи свободно в простора. Заблуденият гони ветрове, защото е напуснал пътя на правдата – така в по-широк смисъл може да се разбира следващата част от стиха: „той е оставил пътя към своето лозе и се лута по пътеките на нивата си“. В библейския текст обаче стиховете не могат да се разглеждат сами за себе си, а словесните образи да се тълкуват хаотично, без да се проследят различните пластове на смисъла. В случая лозето едва ли е употребено случайно, особено в съчетанието „своето лозе“ и в контекста на идеята за изоставяне и лутане.

Лозата заема особено място както в бита и обичаите на евреите, така и в художествения свят на библейските книги, в някои от които е централен метафоричен образ. Самият израилски народ е наречен „лоза“, която Бог е извел от Египет и култивира с голяма грижа дори когато тя ражда горчиви плодове. Едно от конкретните измерения на обещанието, дадено на праведния – плодовитостта, е изразено с помощта на същата метафора: „Жена ти в твоя дом ще бъде като плодовита лоза; синовете ти – като маслиненни клонове около твоята трапеза“ (*Псалом 127:3*). От всички предупреждения за бдителност срещу изкушенията в книгата *Притчи* с най-остър тон и настойчивост се говори за опасността, която крие увлечението по Чуждата жена. Тя води по непознати и тъмни пътеки, като отклонява от дома – обиталището на съпругата, под чиято сянка се реализира уютът на домашното огнище. Напускането на лозето се свързва с идеята за нарушаване на обета, изневяра и носи смисъла на нещо деструктивно и погубващо както в отношенията между съпрузите, така и във взаимоотношенията между Бога и Неговия народ.

Пластичното изображение на заблудения, който се крепи на лъжа, завършва с прибавянето на още един метафоричен шрих – той преминава през безводна пустиня, през земя, обречена да жадува, и „с ръце събира безплодие“. Липсата на живителната вода, която извира от мъдростта, както и отдалечаването от животворността на семейния уют води до духовно-нравствена суша, чиято естествена крайна последица е липсата на реколта. Заключителният образ е оксиморонен и освен че придава допълнителна експресия, кореспондира имплицитно с останалите образи. Макар заблуден, персонажът от *Притчи* 9:12 е изключително деен: той гони ветровете в опит да ги насочи в някаква посока, тича подир отлитащите птици, лута се, вероятно преследвайки някаква, макар и неясна, цел. Цялата тази динамика създава лъжливото впечатление за „инвестиция“, но съгласно библейското твърдение, че всеки жъне това, което е посял, заселият лъжа жъне лъжлива реколта, култивираният неуловимост събира безплодие.

„Добро нещо е мъдростта“ – заключава Еклисиаст, същият, който ни уверява, че всичко в този свят е суета и гонене на вятъра. Единственото избавление от житейската пустота и несигурността на всичко земно е Божията мъдрост, която дава живот на своя притежател.

ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Библия, Синадално издателство. С., 1993.
- [2]. Bromiley, G. W. et al., eds. The International Standard Bible Encyclopedia, vol. 2, Michigan, 1979.
- [3]. Delitzsch, F. Commentary on the Old Testament, V. 6, Hendrickson Publishers, Inc., 2006.
- [4]. Freedman, D., Allen C. Meyers, and Astrid B. Beck, eds. Eerdmans Dictionary of the Bible, 2000.

За контакти:

Нина Петрова Топалска, редовен докторант при Катедрата по български език, литература и изкуство към Факултет „Природни науки и образование“ на Русенския университет „Ангел Кънчев“; E-mail: ntopalska@uni-ruse.bg